

Az események ábrázolásának lehetőségei a tárggyal összefüggésben

1. Bevezetés

Jelen tanulmány a magyar nyelv különböző ige típusai köré épülő struktúrákat, az általuk jelölt elemi jelenetek megkonstruálásának módjait funkcionális kiindulópontból vizsgálja, elsősorban a figyelemirányítás és a jelentéstartalmak kidolgozása szempontjából. Az alapigét mint az esemény egészét sematikus kódoló szemantikai struktúrát kezelem, amelyből a megnyilatkozás más elemei bizonyos részleteket kidolgozhatnak (vö. Langacker 1987, 2008). A kidolgozottság fokának különbségei, valamint az ábrázolás perspektívájának változása a figyelemirányítás miatt eltérő feldolgozási folyamatokat implicál, és ez a megértésben jelentős különbségekhez vezethet. Hipotézisem szerint az ige és a bővítményeként megjelenő névszói elemek közötti viszonyokat egyértelművé tevő esetragok nemcsak az általuk kifejezett viszonyok természetében, de sematikuságuk mértékében, valamint az igehez fűződő kapcsolatuk szorosságában is különböznek egymástól. Feltételezésem, hogy az esetragokkal kifejezett esetviszonyok között aszimmetria áll fenn, amely a tárgyat (accusativust) sematikus jelentéstartalma miatt megkülönbözteti a többi viszonyrattól. Ez a jelenség pedig hatással van a feldolgozás módjára és a mondatformák szerveződésére, valamint a nyelvi struktúrák tovább-bővülésének a lehetőségére is.

A dolgozatban a különböző mondatformákat a hozzájuk kapcsolódó jellegzetes eseménysémák segítségével, egy-egy random kiválasztott (ámde kategoriális szempontból meghatározó) ige alapján vizsgálom. A feldolgozott igeanyag behatárolására, a rezultatív, érzékelést és mozgást kifejező igék csoportjára elsősorban azért volt szükség, mert a kutatásban nemcsak azt szerettem volna megvizsgálni, hogy az adott ige milyen esetragos elemek bővíthetők, hanem arra is kíváncsi voltam, hogy az MNSZ korpuszadatai alapján az adott igék viszonyában milyen szemantikai tartalmú névszók képesek felvenni a különböző esetragokat. Jelen munka tehát elsősorban problémavázlatnak, egy későbbi kutatás előtanulmányának tekinthető, amelyben a különböző mondatformák, illetve szerkezeti sémák rendszerében vizsgáltam a tranzitivitás és az aspektualitás perspektívák összefüggéseit az egyes jelenetek megkonstruálásának sajátosságaival: az eseményszerkezet kidolgozottságának fokával, valamint a figyelemirányítás jellegzetességeivel.

2. Az igei szerkezet szemantikájáról

Az ige mondattani funkcióját tekintve mindig különleges helyet kapott a nyelvészeti leírásban, mivel a tagmondat szemantikai tartalmának központi részét az ige képviseli (vö. Imrényi 2009, Lengyel–Kugler 2000: 81–94, Bibok 2008: 23–70). Az ige (mint a tagmondat propozicionális tartalmának meghatározója) kódolja az ábrázolt esemény vagy állapot jellegzetes megvalósulási módját, a jelenet szereplői közötti viszonyt, a jelenet beszédeseményhez képest meghatározott időbeli távolságát, valamint azt, ahogyan a beszélő a nyelvileg ábrázolt tartalmakhoz viszonyul. Az igék prototipikusan önálló fogalmi jelentéssel rendelkező nyelvi elemek, amelyek különböző jelenetek szaliens megvalósulási módjait fejezik ki. Az *eszik* ige például semleges módon ragadja meg a 'szilárd táplálékot nyel le' jelentéstartalmát szemben a *zabál* lexémával, amely a cselekvés módját is specifikálja, és amelynek a jelentése úgy ragadható meg, hogy az egyén 'állathoz hasonlóan, nagyon gyorsan vesz magához szilárd táplálékot' (vö. Ladányi 1993). Az *eszik* ugyanakkor az *iszik* jelentésével is kapcsolatba hozható, és az elfogyasztott anyag halmazállapota alapján szembeállíthatók.

Az ige által kifejezett általános eseményséma a megvalósulás módja mellett a jelenetben érintett szereplők számára és az eseményben betöltött szerepére is sematikus utal, így például a mediális igék jelentős része az alany komplex cselekvő-elszenvedő szerepe miatt nem bővíthet tárgyi szerepű névszóval (vö. Kemmer 1993), mivel a tárgy által prototipikusan jelölt entitást, a cselekvés elszenvedőjét ezeknél az igéknél az alany már kifejezi. Ennek következtében nem értelmezhető a **becsukódott valamit* típusú szerkezet (pl. **az ajtó becsukódott a kutyát*), másrészt a figurák jelenetben betöltött szerepe különbözteti meg például a *csitul* és a *csitít* típusú igéket is, amely jelentéskülönbség a szerkezetben megjelenő *-ul* és *-ít* képzők analógiás hatásának is köszönhető (TESz.).

A cselekvésben érintett szereplők számával és szerepével részben összefügg az aspektualitás kérdése is, amely a diskurzusból ábrázolt jelenet szemléletmódját határozza meg (vö. Comrie 1976, Péter 2008).¹ Az események folyamatos és egészleges ábrázolása ugyanis a magyarban elsősorban attól függ, hogy az adott cselekvés elért-e egy (a cselekvés folyamatából adódó) természetes határpontot (jellemzően végpontot) vagy sem (l. Takács 2012).² A határpont természetét pedig mindig az adott esemény lehetőségei és kifejtettsége határozza meg, így az ige lexikális szinten is jelölheti az esemény ábrázolásának aspektuális eltéréseit (pl. *ír – megír*), de ez nem mindig kötelező. Érdekes megfigyelni, hogy míg az események megvalósulási módjának változását különböző lexikai elemek jelölik (pl. *eszik – zabál – csámcsog*), addig ugyanazon eseménysoron belül a szereplőket érintő hatásokat jellemzően ugyanazon tövel kompozítumszerkezetet alkotó derivátumok fejezik ki, ami ikonikusan az igealakok közötti szorosabb szemantikai kapcsolatot mutatja (vö. *becsuk – becsukódik, csitul – csitít*) (vö. Bybee 1985: 11–19).

A megnyilatkozás beszédeseményhez viszonyított ideje, valamint a beszélő modális attitűdje és a megnyilatkozás tartalmához fűződő viszonya (az információ tényként kezelése vagy annak igazságtartalma melletti elkötelezettsége) ugyancsak az igék szemantikai struktúrájához köthető jelentéstartalmak, de (a korábbiakkal ellentétben) ezek a jelenségek az esemény ábrázolásának általános jellemzőit és az esemény megvalósulási sémáját nem befolyásolják. Mivel azonban minden diskurzusból ábrázolt eseményhez kapcsolódik valamilyen deiktikus külső időviszonyítás, illetve modális tartalom, ezért ezeket a jelentéstartalmakat a magyarban olyan grammatikai jelölők fejezik ki, amelyek minden igéhez produktívan hozzákapcsolhatók, és ezzel összhangban a velük alkotott szerkezetek jelentése is jórészt kiszámítható (pl. *fut – futott, alszik – alhat*).³

Az igéhez kapcsolódó különböző jelentéstartalmak között tehát hierarchia feltételezhető annak függvényében, hogy mennyire vannak meghatározó hatással az ábrázolt esemény szemantikai struktúrájára. Ezt a hierarchikus viszonyt ikonikusan is mutatja a kifejezőeszközök típusa és az igeformától számított relatív távolsága, a morféma sorrendje, valamint az adott jelentéstartalom beolvadási lehetősége a töbe (a fúzió lehetősége) (vö. *ül-tet-tem ~ *ül-tem-tet*).⁴ Ez a Joan Bybee által relevanciaelvnek nevezett jelenség (1985: 11–

¹ Ugyanakkor érdemes megjegyezni, hogy az aspektus más jellegű, formális értelmezését adja pl. Kiefer (2006) és Gyuris–Kiefer (2008).

² Az aspektus és az események természetes határpontja közötti általános összefüggésekre jelentős tipológiai munkák már korábban felfigyeltek (l. Dahl 1985, Bybee–Perkins–Pagliuca 1994).

³ Ez természetesen nem azt jelenti, hogy egy adott tartalmat csak egy módon lehetne kifejezni, hiszen fonetikai, szemantikai, pragmatikai vagy stilisztikai tényezők eltérő mértékben játszhatnak szerepet az adott szerkezet kiválasztásában (pl. *Tegnap megyek az egyetemre..., El kell menned ~ Menj el!*). Néha az egyes faktorok „blokkolhatják”, illetve kerülendőnek minősíthetnek bizonyos alakokat például a *szokott* (*Éva szokik kirándulni*) vagy a *csuklik – ?csuklhat – ?csukolhat* esetében. A választásnál ugyanakkor a begyakorlottságnak is jelentős szerepe van, mert ennek alapján vagyunk képesek egy elvárási horizontot működtetni, amelyhez viszonyítva az egyes eltérések értékelhetők.

⁴ A szemantikai relevancia elve ugyanakkor nem az egyetlen hatás, amely befolyásolhatja a morféma szóalakon belüli sorrendjét. Az önálló szóból grammatikalizálódott morféma esetén például gyakori, hogy a kanonikus

19) összhangban áll azzal az általános jelöltségelméleti megfigyeléssel, amely szerint a kognitív és kulturális szempontból fontosnak ítélt tartalmakat a beszélő igyekszik a lehető legpontosabban, külön lexémával kifejezni. Ezen elv miatt a magyarban külön kifejezés jelöli az *eszik* és a *zabál* közötti különbséget, míg a 'minden falatot 36-szor megrágva eszik' jelentést nem lehet egyetlen igei lexémával kifejezni. A kommunikáció hatékonyságának biztosítása végett (valamint valószínűsíthetően az emberi memória működési sajátosságaiból adódóan) a nyelvi struktúrák bizonyos szintű rendszerszerűséget mutatnak, amelynek egyik megnyilvánulása a hasonló szemantikai tartalmak hasonló jelölése.⁵ Ennek következtében ikonikus kapcsolat áll fenn a 'magától csendesedik' jelentésű *csitul* és a 'valakit csendesülésre bír' jelentésű *csitít* között, ami más hasonló igepárok viszonyában is megfigyelhető (vö. *csendesül* – *csendesít*, *tanul* – *tanít*). A magyarban az igei személyragok pedig komplex módon utalnak az esemény elsődleges figurájának számára és személyére, valamint a tárgyi szerepű határozott figura határozottságára (azaz a diskurzuson belüli referenciális viszonyrendszerére). Ezek az elemek azonban az esemény lefolyására még kisebb hatással vannak, így a személyragokat a szóalakon belül a tőtől legtávolabb találjuk. Gyakran ugyanakkor a szótótól távolabb elhelyezkedő elemek (például az igei személyragok a magyarban) az általuk kifejezett jelentéstartalom általánossága és kiterjedtsége miatt kötelezőek, és ennek következtében a jelölőelemek paradigmába illeszkednek.⁶ A szemantikai relevancia elve szerint tehát minél meghatározóbb egy tartalom az ige jelentésszerkezetére nézve, annál valószínűbb, hogy a tőhöz közel találjuk a jelölőjét, illetve az adott jelentéskomponens akár a tő jelentésébe is beolvadhat, vagyis integrálódhat, ha a jelentéstartalom kognitív és kulturális szempontból eléggé szaliens (Bybee 1985: 13–16).

A szemantikai relevancia elve ugyanakkor nem csak a szóalakon belüli morféma sorrendjére van hatással, de egy általánosabb szinten kihat az ige szemantikai szerkezetére is: az ige bővítési lehetőségeire, vonzatszerkezetére és az esemény aspektuális ábrázolásának módjára. Az alapige, vagyis az az igealak, amely egy szaliens elemi eseményt a legáltalánosabb formában ragad meg, tipikusan az ábrázolt cselekvésre, eseményre jellemző folyamatsort állítja a figyelem középpontjába (vö. Goldberg 2010: 39–45).

Az alapigék a magyarban rendszerint igező nélküli igealakok (pl. *ír*, *fut*, *köhög*), de bizonyos igezős igék is képesek az alapigékhez hasonló kompakt eseményt megjeleníteni (pl. *beszámol*, *kiábrándul*), az igezős igék többségével ellentétben azonban ezeknek az igéknek a belső szerkezete kevésbé áttetsző ('be' + 'számol' ≠ 'beszámol'). A *beszámol*hoz hasonló elemi eseményt kifejező igezős igék ezért mondattani viselkedésükben és jelentésükben elsősorban az alapigékre, vagyis az igező nélküli prototipikus lexémákra hasonlítanak (l. még J. Soltész 1959: 7–28, Kiefer–Ladányi 2000: 453–465). Az alapigék jellemzője, hogy meghatároznak egy általános eseménykeretet, amely az adott eseményről szerzett kognitív tapasztalatokat és az eseményhez kapcsolódó kulturálisan is meghatározott tudásunkat tükrözi (Goldberg 2010: 41). Ez a szemantikai tudáshálózat része az igék absztrakt jelentésszerkezetének, és kódolja az események kanonikus megvalósulásának legfontosabb paramétereit.

Az esemény szempontjából leginkább az ábrázolt jelenet megvalósulásának módja a meghatározó, de az eseményt szükséges (vagy jellemző) viszonyítási pontokkal ellátó entitások, a jelenetben érintett szereplők is jelentős hatással vannak az esemény

szórendi mintázatot ikonikusan később is őrzi a létrejött szóalakban a morféma sorrendje (vö. Hopper–Traugott 2003: 39–70).

⁵ A jelöltség ebben az értelemben nem azonosítható teljes mértékben egyes morfológiai jelölőelemek megjelenésével vagy hiányával, hiszen a szórend vagy bizonyos diskurzuspragmatikai eszközök alkalmazása ugyancsak szolgálhatja általános jelentésbeli és grammatikai összefüggések kifejezését.

⁶ A paradigma megléte természetesen nem zárja ki a szinkretizmusok előfordulását, ez esetben azonban a tágabb szintaktikai környezet szolgál a megnyilatkozás tartalmának egyértelműsítésére.

konceptualizációjára. Fontos ugyanakkor szem előtt tartani, hogy a nyelvi elemekhez kapcsolódó tudásunk elsősorban enciklopédikus természetű, amelyben az igék jelentésszerkezete komplex fogalmi hálóként jelenik meg (Langacker 2008: 55–66, Tolcsvai Nagy 2010, 2013). A kontextusban azonban ennek a rendkívül sematikus tudáshalmaznak nem az egésze, csupán egy prominens, az adott megnyilatkozás szempontjából jelentős alstruktúrája aktiválódik. Ez a profilálásnak nevezett kidolgozási és kiemelési művelet a megnyilatkozásokban jellemzően más nyelvi elemek segítségével valósul meg, így az ige esetében prototipikusan az igei bővítmények dolgozzák ki azokat a jelentésmozzanatokat, amelyeket az ige jelentésszerkezete csak sematikus tartalmaz (Langacker 2008).⁷ Az ige mellett megjelenő bővítmények legfőbb ismérve, hogy csak önálló referenciális vagy fogalmi jelentéssel rendelkező lexémák tölthetik be az ige mellett ezt a funkciót. A hagyományos nyelvten a rákérdezés tesztjével különíti el a bővítményeket az egyéb logikai vagy pragmatikai viszonyjelentést kifejező önálló szóként realizálódó elemektől (Keszler 2000: 349–357), de érdekes megfigyelni, hogy a laikus nyelvérzék képes rákérdezni az egységként tárolt idiomatikus konstrukciók olyan elemeire is, amelyek önálló lexikai jelentés hiányában más konstrukciókban nem szerepelhetnek (pl. *Hová/mibe dőlt? Dugába*).

Az igék jelentésszerkezete elsősorban névszói elemekkel és határozószókkal⁸ bővíthet, de ezen belül is a főnévi értékű szavak helyzete a legspeciálisabb, mivel az egyes igékhez fűződő viszonyuk olyannyira sokféle és sokrétű lehet, hogy egyéb, rendkívül sematikus jelentésű, funkcionális (grammatikai) elemekre van szükség ahhoz, hogy az ige és a főnév között fennálló viszonyt egyértelművé tegyék. A magyarban az esetrágok és névutók prototipikusan ezeket a viszonyokat kódolják, és bár ezek az elemek esetenként csak nagyon nehezen megragadható sematikus jelentéssel rendelkeznek, mégis mindegyik meghatároz egy kanonikus használatból levezethető, a grammatikalizációs folyamatokkal is összhangban álló általános jelentést vagy funkciót (vö. Korompay 1991, Kothencz 2007). Az aszemantikus bővítményekkel alkotott szerkezetek esetében (pl. *vágyik valamire, fél valamitől*) az esetjelölés mögött ugyancsak feltételezhető valamilyen motiváció, amely a különböző ragokat alkalmassá tette absztrakt viszonyok kifejezésére is, ezeknek az információknak a jelentős része azonban a nyelvtörténeti változások hatására mára már elhalványult.

3. A szemantikai relevancia megvalósulása az ige jelentésszerkezetében

Az alapige jelentésszerkezetének egyes mozzanatait kidolgozni képes nyelvi elemeket, az ige bővítményeit, illetve bővítési lehetőségeit az ige szemantikai struktúrája, azon belül is elsősorban az ige által jelölt eseményséma határozza meg, vagyis az ige jelentésének azon része, amely az esemény megvalósulásának tipikus módjára és forgatókönyvére utal. A jelentésszerkezet (és így eseményséma) különböző mozzanatai azonban nem egyforma előhívási gyakorisággal kerülnek elő a nyelvhasználatban. Az események megvalósulása szempontjából vannak tipikusan fontos és kevésbé lényeges jelentéstartalmak is, így elmondható, hogy az igék jelentésszerkezetében a különböző tulajdonságok hálózatszerűen, a centrum-periféria elve alapján rendeződnek el (Langacker 1987, 2008: 3–26). Az *olvas* esetében ugyanis a cselekvés szempontjából meghatározóbb, hogy milyen szöveget vagy betűket tartalmazó entitást olvasunk, mint például az, hogy a könyvtárban éppen ki mellett

⁷ Természetesen a kidolgozás nem egyirányú, kizárólag az igeire jellemző folyamat, hanem éppen ellenkezőleg, olyan kétirányú folyamat, amely a nyelv minden elemére kiterjeszthető általános sajátosság. A kölcsönös kidolgozás elve továbbá nemcsak az önálló fogalmi jelentéssel rendelkező lexémákra, de a sematikus viszonyjelentést kifejező elemekre is kiterjeszthető, ami lehetővé teszi a megnyilatkozások alapvetően emergens értelmezését (vö. Langacker 2008).

⁸ Érdeemes megjegyezni, hogy történeti szempontból a határozószók is határozóragos névszói elemekből grammatikalizálódtak.

ülve tesszük ezt. Természetesen a megfelelő kontextusban érdekessé és fontossá válhat az olvasás közben mellettünk ülő ember személye is (l. (1b) példa), de ez nem változtat azon a tényen, hogy az olvasás aktusához mindenképpen szükség van egy cselekvőre és a cselekvő számára értelmezhető jelsorra.

(1a) Péter újságot olvas.

(1b) Péter mindig a legjobb barátja mellett olvas a könyvtárban.

Az (1b) mondatban az *olvas* által jelölt eseményséma számos kontextusban kidolgozható részlete közül a cselekvő személye (*Péter*), a cselekvés körülménye (*a könyvtárban; a legjobb barátja mellett*) és a két helyet kifejező körülmény együttállásának gyakorisága (*mindig*) kap külön figyelmet a megnyilatkozásban. A cselekvés tárgya, vagyis az az entitás, amelyre a cselekvés irányul, ugyanakkor ebben a példában nincs nyelviileg specifikálva, mivel az olvasás tárgyának általános paramétereit – nevezetesen, hogy ’értelmezhető betűsört tartalmazó fizikai entitás’ jelenlétét feltételezi – az alapige jelentése mindig tartalmazza.⁹ Más eseményeknél azonban az ige nem ennyire körvonalazottan határozza meg azt az entitást, amelyre a cselekvés irányul, így az adott diskurzusban mindig egyértelművé (kidolgozottá) kell tenni az eseménynek ezt a releváns jelentésmozzanatát.

(2a) *Joli készített a barátjának.

(2b) Joli ajándékot készített a barátjának.

Mivel a *készít* ige még csak nem is körvonalazza annak az entitásnak a főbb paramétereit, amely a cselekvés eredményeképpen létrejön (szemben például az *olvas* vagy az *ír* igékkel), így diskurzusbeli kidolgozás nélkül a (2a) közlés nem értelmezhető.¹⁰ Az *ír* vagy a *fon* alapjelentésének esetében viszont a cselekvés jellegzetes módja sematikusan már implikálja azt a dolgot, entitást, amelyre a cselekvés irányulhat, mivel az ábrázolt cselekvések szempontjából az esemény tárgyának bizonyos jellemzői olyannyira meghatározóak és szaliensek, hogy ezek a jellemzők az ige jelentésébe is integrálódhatnak, és ez a szerkezetek ikonikus kapcsolatában is megnyilvánulhat (pl. *tea ~ teázik*). A hagyományosan fakultatív vonzatként meghatározott bővítési sajátosság tehát nem azt jelenti, hogy a bővítő és az ige között a kapcsolat lazább lenne, hanem éppen ellenkezőleg, az elemek között olyan szoros és organikus a viszony, hogy az egyik elem implikálja a másikat. Fontos ugyanakkor észrevenni, hogy az *ír*, a *fon* vagy éppen az *olvas* csak sematikusan utalnak a cselekvés tárgyára, de képesek önmagukban (kizárólag az alannal bővítve) is megjeleníteni az adott eseményt, ha a cselekvésre jellemző jellegzetes mozdulatsort akarja a megnyilatkozó a figyelem előterébe helyezni. Más igeiknél viszont a cselekvéshez szükséges eszköz lehet olyannyira meghatározó, hogy rendkívül ritka (pl. *ekével szánt*¹¹) vagy egyes esetekben egyenesen tautologikusnak számít az eszköz specifikálása a megnyilatkozásban (pl. *kalapáccsal kalapál*), ami ugyancsak az ige jelentésszerkezetén belüli integráció mértékének következménye. A szemantikai relevancia elvével összefüggésben tehát, ha egy jelentésmozzanat meghatározó alkotórésze az esemény megvalósulásának, akkor az ige

⁹ Az *olvas* viselkedését tovább árnyalhatja, hogy történetileg intranszitiv igei előzményekre tekint vissza, a jelentésváltozás és a szerkezeti preferenciák átrendeződésének vizsgálata azonban még további kutatásokat igényel.

¹⁰ A jelenség formális pragmatikai keretben való leírását lásd Németh T. (2008: 71–128) tanulmányában.

¹¹ Az MNSZ korpuszában összesen 14-szer szerepel az *eke* instrumentális alakjában a *szánt* bővítőmennyeként, ami az ige összes előfordulásának kevesebb, mint 3%-t teszi ki. Ám ezek közül az eszközhatározói bővítőmennyek közül csupán egy volt, amely az ekére mint általános kategóriára utalt, a többi 13 mondat valamilyen speciális eketípust határozott meg.

önmagában is implikálhatja azt a jelentésmozzanatot, pl. az esemény eredményeképpen létrejövő entitás fő jellemzőit. Ellenben, ha az ige az eseményre jellemző entitás(oka)t csak rendkívül általánosan határozza meg, akkor az(oka)t a szövegben vagy a diskurzusban egyértelművé kell tenni (vö. H. Molnár 1969, Zsilka 1966: 22–48, Goldberg 2006: 1–65).

4. Az eseményszerkezet típusai a kidolgozás sajátosságaival összefüggésben

A megnyilatkozásokban az események azon elemeit kell mindenképpen kidolgozni, amelyek nélkül az esemény megvalósulási sémája nem lenne teljes, így a megnyilatkozó szándéka mellett, illetve azzal összhangban az adott ige eseményszerkezete határozza meg azokat a viszonyítási pontokat, amelyek az esemény szempontjából szükségesek, és egyértelműsítésre szorulnak. Ezek az alapvető viszonyítási pontok jellemzően a jelenetben érintett szereplők számát és sematikusan a közöttük fennálló viszonyt határozzák meg, mivel ezek a jellemzők az esemény diskurzusban való lehorgonyozása szempontjából is elengedhetetlenek (vö. Langacker 1987, 2008).

4.1. Az egy szereplőt feltételező események

Az ige mint egy eseményt sematikusan jelölő nyelvi elem mindig feltételez egy olyan entitást, amelyre az esemény vonatkozik (vö. Imrényi 2013, Langacker 2008: 93–127). Ez az elsődleges entitás (amely nominatív nyelvekben tipikusan az alany) lehet a jelenetben cselekvő (*János fut*), a cselekvés elszenvedője (*szakad a szövet*), de lehet akár egy olyan entitás is, amelynek általános létállapotáról teszünk valamilyen megállapítást (*Mari hasonlít az édesanyjára*). Az alany a megnyilatkozásban olyan szereplőként jelenik meg, amely az esemény elhelyezéséhez kiindulópontot adhat, így többnyire kötelező a diskurzusban egyértelművé tenni, ami a megnyilatkozásokban általában más nyelvi elemek segítségével történik¹² (vö. Kugler 2000). Mint a bővítményeknél általában, az alany megkívánt kifejtettségi szintjével kapcsolatban is fel lehet fedezni fokozati különbséget, az időjárásigék (pl. *alkonyodik*, *havazik*) esetében ugyanis annyira speciális jelentéstartalmat fejeznek ki, hogy az alany kidolgozására nincs szükség a jelenet beazonosításához (más elméleti keretben, de hasonló megfigyeléseket tesz még H. Molnár 1969).

Az eseményszerkezet szempontjából a tipikusan egyszereplős események olyan jeleneteket profilálnak, amelyek csak az általuk meghatározott entitás viselkedését vagy állapotát jellemzik, és az elsődleges figurájukon kívül más külső entításra nem irányulhatnak. A nominatív nyelvekben, így a magyarban is, ezt az elsődleges entitást tipikusan az alany fejezi ki, és morfológiai szempontból a névszói elem jelöletlen (default) alakja kódolja. Az alany prototipikusan egy szaliens entitáshoz horgonyozza le az ige által reprezentált eseményt, amelyet a korábbi nyelvléírások úgy ragadtak meg, hogy az alanyt olyan központi elemnek tekintették, amelyre a mondat propozicionális tartalma vonatkozik. Az alany valóban különleges szerepet tölt be az ige vonzatai között, hiszen az igealak a személyragjának köszönhetően mindig hordoz bizonyos információkat az alanyra vonatkozóan. Még azoknak az időjárásigéknek az esetében is el lehet képzelni egy a kommunikációs helyzetben kívül elhelyezkedő, csak közvetve érzékelhető entitást az egyes szám harmadik személyű személyragnak köszönhetően, amelyek mellé tipikusan nem lehet semmilyen lexikális vagy referenciális jelentéssel rendelkező alanyt megnevezni a jelentésintegráció erőssége miatt (pl.

¹² A magyarban az alanyt jellemzően egy önálló névszói elem specifikálja, de az igei személyragok is deiktikusan utalhatnak az esemény elsődleges viszonyítási pontjára.

Havazik).¹³ Az alany különleges pozícióját továbbá az is bizonyítja, hogy a cselekvés tárgyával vagy eszközével ellentétben csak speciális esetekben integrálódhat lexikálisan az ige jelentésébe.¹⁴ A jellemzően egy szereplőt kívánó eseménytípusba tartozik például a (3a) mondat *reszket* igéje,¹⁵ amely a test egy jellegzetes önkéntelen mozgását jelöli, és ezáltal az ebben az állapotban lévő egyénen kívül más külső entitást nem feltételez.

(3a) Pál reszketett.

(3b) Pál reszketett a félelemtől.

Természetesen, ha a kontextus és a kommunikációs helyzet megköveteli, a jelenet körülményeit (például az esemény helyét vagy idejét) lehet pontosítani, de különösen a (3b) példában illusztrált, a reszketés kiváltó okát megnevező bővítmény szerepelhet a jelenet szempontjából fontos tényezőként. Itt ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy – bár szigorúan véve a reszketést a reszkető személy idegrendszere váltja ki – a reszketés kiváltó oka (jelen esetben a félelem) metaforikusan egy külső erőhatáshoz hasonlóan kerül feldolgozásra, és a (3b) példa ilyenformán már a két résztvevő entitást feltételező és a szereplők között aszimmetrikus erőátviteli interakciót kifejező események irányába mutat. A szerkezet rávilágít a nyelvi kategóriák közötti átmenetek jelenlétére, ám mindezekkel együtt is a (3b) mondatban található *reszket* által megjelenített esemény jelentősen különbözik az erőátvitelt jelölő tipikus többszereplős eseményektől, amelyet a nyelvtani struktúrák szerveződése is mutat.

4.2. A több szereplőt feltételező események

A prototipikus többszereplős események bekövetkeztéhez, illetve fennállásához legalább két entitás közreműködése szükséges. Azok az események mindig feltételeznek egy második viszonyítási pontot, amelyekben a cselekvő az energiáját egy külső entitásra irányítja és ennek hatására a cselekvés akár egy új minőséget is létrehozhat.

(4) Kovácsék építettek egy nyaralót a Balatonnál.

(5) Pisti Julit nézi.

A (4) példában a cselekvés eredményeképpen létrejött egy teljesen új objektum, amely az építés befejeződése előtt nyaraló formában még nem létezett. Az (5) mondatban ábrázolt esemény hatására azonban Juli, aki Pisti nézésének célpontja, a cselekvés hatására semmilyen átalakuláson nem megy keresztül, nem lesz Pisti cselekvésétől más, mint annak előtte volt. A *néz* és a *lát* által kifejezett jelentéstartalom ugyanakkor mindig feltételez egy külső entitást, amelyről az egyén vizuális információkat dolgoz fel. Természetesen az az entitás, amelyre a nézés irányul maradhat kifejtetlen, illetve a *lát* a stimulus kidolgozása nélkül utalhat a vizuális ingerek érzékelésének képességére, ugyanakkor ezeknek az igéknek az esemény pusztá

¹³ Az alany elhagyását nem engedő nyelvekben ilyen esetekben egy expletív névmás jelenik meg (pl. *It is snowing*), amely ugyancsak az alanyi funkció default jellegét mutatja.

¹⁴ Kivételt csak az olyan denominális időjárásigék képezhetnek, mint az *alkonyodik*, a *villámlik* vagy a *havazik*, ezek esetében azonban vitatható, hogy a képzés alapjául szolgáló főnevek valóban képesek-e alanyként konceptualizálódni a szerkezetekben.

¹⁵ Hasonlóképpen egy entitást feltételező eseményt jelöl néhány, az időjárással kapcsolatos ige, például a *villámlik* vagy a *sötétedik*, illetve a következő igék is: *alszik*, *csámcsog*, *zörög*, *csillog*, *tüsszent*, *pihen*, *búg*, *fáj*, *enyhül*, *ismétlődik*, *bólint*, *emelkedik*, *igyekszik*, *morog*, *sóhajt* stb.

fennállását a figyelem előterébe helyező használata az MNSZ korpuszadatai alapján kifejezetten ritka.¹⁶

A kategóriák közötti fokozatíságot bizonyítja továbbá a mozgást kifejező ígék csoportja, amelyek tipikusan átmeneti kategóriát képeznek az egyetlen viszonyítási ponttal is konceptualizálható (csak a cselekvő személyét kidolgozó) események és a több szereplőt feltételező cselekvések között. A mozgásígék, mivel dinamikus cselekvéseket reprezentálnak, mindig feltételeznek két térbeli viszonyítási pontot, amelyek között a hely- vagy helyzetváltoztatás végbemegy. Mindezek ellenére a helyváltoztatást kifejező igealakok nem feltétlenül követelik meg, hogy a megnyilatkozó a kontextusban specifikálja még a cselekvés szempontjából szaliensebb végcéljukat sem.

(6) Zsuzsa egyéves lánya már jár.

(7) Béla a lovira ment.

A (6) példamondatban nem a mozgás célja, hanem a járás, vagyis a 'felegyenesedett testhelyzetben a lábak egymás elé helyezésével haladás' képessége áll a figyelem előterében, így ebben a kontextusban furcsán is hatna a cselekvés irányának pontosítása. A (7) mondatban azonban már meghatározóvá válik a végpont, sőt a mozgás célja fontosabbnak is tűnik, mint maga a cselekvés.¹⁷ A két mondat között tehát alapvető konceptualizációs különbség figyelhető meg, ami az események szemléletmódjában, aspektuális ábrázolásmódjában is megmutatkozik. A (6) példában megjelenő szerkezet ugyanis egyedül az eseményre jellemző folyamatsort aktiválja, így az esemény szemlélete imperfektív marad, míg a (7) mondatban a mozgás végpontjának kidolgozása határponttal látja el a cselekvést, így a megjelenített esemény szemlélete egészes, azaz perfektív lesz.

Korábban már láttuk, hogy ha az ige jelentésében fontos helyet kapnak a tárgy főbb jellemzői – mint ahogy az *olvas* alapjelentése feltételez egy értelmezhető betűsort –, akkor sematikusan az egész többszereplős eseményt képes az ige önmagában kifejezni. Ilyen esetekben nem ritka, hogy az alapige kontextustól függően egy jellegzetes és meghatározó entitást hív elő, ahogy például az *iszik* gyakran az alkoholtartalmú termékek fogyasztásának képzetét váltja ki. A *készít* jelentéstartalma ugyanakkor kevésbé határozza meg a cselekvés eredményeként létrejövő entitást. A világról szerzett tudásunk alapján azonban tudjuk, hogy a cselekvés eredménye a készítés eseményében közvetlenül befolyásolja az esemény megvalósulását is (hiszen egészen más mozdulatsort feltételez egy rajz, illetve egy ebéd elkészítése), így a megnyilatkozásban egyértelművé kell válnia a létrejövő entitásnak is, máskülönb a jelenet sikeres feldolgozása veszélybe kerülne. Más esetekben azonban, ha az az entitás, amelyre a cselekvés irányul kevésbé meghatározó az esemény szempontjából – mivel a cselekvés során nem jön létre új entitás, vagy mert az érintett dolog az esemény hatására nem változik meg radikálisan –, akkor az ige önmagában is jelölheti a cselekvés fennállását (pl. *néz*, *bámul*, *tanul*). Az eseményen belül tehát eltérések mutatkoznak annak függvényében, hogy egy jelenet sikeres feldolgozásához milyen viszonyítási pontok vagy résztvevő entítások megadása szükséges, és hogy ezeket a lehetséges szereplőket a diskurzusban milyen módon lehet megjeleníteni.¹⁸

¹⁶ A Magyar Nemzeti Szövegtár egyszerű mondatokat tartalmazó részkorpuszában ezeknek az aránya kevesebb, mint 1% (a *lát* esetében ez pontosan 28 találatot jelent a 8441 előfordulásból, *néz* esetében pedig 26 ilyen mondat szerepelt a 4541 találat között).

¹⁷ Ezzel az is összefügg, hogy a szerkezetben a *lovi* önmagában is egy tipikus cselekvést implikál: a szerencsejáték élvezetének egy válfaját hívja elő.

¹⁸ A cselekvés módját vagy a szereplő(k) állapotát az ígén kívül más nyelvi elemekkel specifikáló szerkezetekről nem esett szó, mivel az ige általános eseményszerkezetét összességében nem befolyásolják.

A következő részben a kanonikusan többszereplős események vonzatszerkezetének tüzetesebb vizsgálatára kerül sor, különös tekintettel a különböző esetragokkal jelölt bővítmények szerepére az ige jelentésszerkezetében, valamint azok hatására a jelenetek konceptualizációjában.

5. A másodlagos viszonyítási pontokat kifejező elemek hierarchiája a tranzitivással összefüggésben

Az előző részben tárgyalt viszonyítási pontok mindig az adott ige által jelölt eseményszerkezetből adódnak, így bizonyos szempontból minden ige egyedi bővítési lehetőséggel rendelkezik, ugyanakkor képesek vagyunk a részletekből absztrakt sémákat is elvonni, ami lehetővé teszi a megnyilatkozások könnyebb feldolgozását. Az események egyedisége elsősorban a lexikai elemek kompatibilitásában nyilvánul meg, míg az absztrakciók működése a lexémák közötti viszonyítóelemek kiválasztásában és a szórendben érhető tetten. A gyakori együttállások következtében még az elsősorban grammatikai funkciót betöltő elemek jelentése is nagyjából meghatározható, és a magyarban az igével szoros kapcsolatban álló, a bővítményeken megjelenő esetragok képesek sematikus leképezni az eseményen belüli tipikus viszonyok hierarchiáját is. Előljáróban azonban fontos leszögezni, hogy a különböző grammatikai konstrukciók, vagyis azok az általánosítások, amelyek az eseményszerkezet és az ige bővítési lehetőségei közötti összefüggéseket mutatják, bár szükségesek, a kifejezett jelentések sokfélesége miatt a nyelvben mégsem teljesen következetesek, így nem mindenkor érvényes szabályoknak, hanem általános sémáknak tekinthetők (vö. Goldberg 2006, 2010, Bybee 2010).

Az esetek közül az alanyt jelölő nominális után az accusativus, vagyis a tárgyi bővítmény szerepe és rendszeren belüli helyzete a legmeghatározóbb. A tárgy ugyanis a magyarban egy alapvető mondatformát határoz meg, amely mondattipológiai szempontból is distinktív tényezőnek tekinthető (Havas 2003). A tárgy meghatározó mondatszerző szerepét és az igéhez fűződő szoros kapcsolatát pedig az is jelzi, hogy az ige személyragját egyeztetni kell, valamint hogy a testes jelölővel rendelkező esettípusok közül a tárgy jelentése a legsematikusabb (vö. H. Molnár 1969 megfigyeléseivel). A tárgy szerkezeti meghatározottsága olyannyira erős, hogy a tárgyragnak, illetve a tárgyi funkciónak a formális és generatív nyelvelméletek gyakran nem is tételeznek jelentést, csak a tranzitivitásból következő mondattani státuszt. A forma (ez esetben tárgyrag) és a tranzitivitás általános jelensége között azonban nem teljes az átfedés. Funkcionális szempontból ugyanis a tranzitivitás egy elvont absztrakciós szinten fejezi ki azt a szemantikai és szerkezeti viszonyt, amely a két szereplőt feltételező, illetve az adott perspektívából legalább két szereplőt érintő eseményekben a résztvevők közötti relatív hierarchiát szabja meg (vö. Hopper–Thompson 1980, Hadrovics 1969). Funkcionális szempontból a tranzitivitás tehát egy fokozatiságot feltételező általános szemantikai séma, amelynek a magyarban a prototipikus tárgyi szerepű bővítmény csak szaliens, központi típusát képviseli, de más szintaktikai struktúrák, például a lativusi helyviszonyt kifejező határozói bővítmények is képesek a tranzitivitás alacsonyabb szintjének kifejezésére. A tranzitivitás fogalmának ez a kiterjesztett, ám a struktúrákon belül is differenciáló értelmezése lehetővé teszi a bővítmények közötti skaláris különbségek leírását, amely magyarázatot nyújthat arra a jelenségre, hogy miért lehetséges ugyanazon két elem között a kapcsolatot a megnyilatkozásokban más viszonyítóelemekkel (esetragokkal) is kifejezni (pl. *az égre néz – az eget nézi*) (vö. Zsilka 1966, H. Molnár 1969).

A magyarban a tárgyrag prototipikusan magas tranzitivitású események konstruálásában játszik szerepet, mivel jellemzően azt az entitást jelöli, amelyre az adott esemény egyértelműen irányul. Bár a tárgyrag kialakulásáról és előzményeiről a nyelvtudomány csak nagyon keveset tud, annyi bizonyos, hogy az esetragok többségével

szemben, amelyek az ómagyar korban agglutinálódtak, a tárgyrag sokkal korábbi keletkezésű, ami részben felelős lehet a tárgy kifejezetten sematikus jelentéstartalmaért is (vö. Korompay 1991: 284–289). A tárgy erős grammatikai tulajdonságai miatt a többszereplős események második legfontosabb viszonyítási pontja. A tárgy prototipikusan azt a szereplőt nevezi meg, amelyre a cselekvés irányul, így az események konceptualizációja szempontjából a funkciója meghatározó. A figyelemirányítás tényezőivel kiegészülve ezek a mondatkonstruálási sajátosságok különösen fontos szerepet töltenek be, mivel (a szórendi variációkkal együtt) befolyásolják a megnyilatkozások feldolgozási módját. A *ken* ige esetében két entitás is tárgyi szerepbe kerülhet, mivel az esemény során az ágens (vagyis az elsődleges figura a cselekvésben) valamilyen anyagot visz föl egy másik entitás felszínére.

(8) Zsuzsa vajjal keni a kenyeret.

(9) Zsuzsa vajat ken a kenyérre.

A fenti példák között a legfontosabb különbség a jelenet ábrázolásának módja, mert míg a (8) mondat esetében a cselekvés elsődleges célja, hogy a kenyér állapota megváltozzon, és ebben a vaj csak közvetett szerepet játszik, addig a (9) példában a konceptualizáció iránya éppen fordított, ugyanis a figyelem előterében a vaj helyváltoztatása áll. A *ken* általános eseménysémájában tehát két kiemelten fontos viszonyítási pont található. Az egyik az anyag (a fenti példákban *vaj*), amely az ágens cselekvése hatására kapcsolatba kerül egy másik entitással. Zsilka (1966: 22–48) terminológiájában ez a viszony a „belső tárgy” szerepével azonosítható, amelynek egyik fő jellemzője, hogy instrumentális raggal is kifejezhető (l. (8)). A másik viszonyítási pontként pedig a *ken* esetében az a külső entitás szolgál, amellyel a cselekvés folyamán használt anyag kontaktusba kerül (a fenti példákban *kenyér*). Ezt a Zsilka által (1966: 22–48) „külső tárgynak” nevezett entitást a (9) példában illusztrált alternatív szerkezetben lativusi rag is jelölheti.

Az MNSZ korpusza alapján megfigyelhető, hogy mind a két struktúrában ezek a viszonyítási pontok az esetek jelentős többségében együtt jelennek meg. A korpusz adatai alapján nehéz első ránézésre megállapítani, hogy a cselekvés eszköze és a cselekvés során megváltozó külső entitás közül melyik a *ken* ige szemantikai szerkezete szempontjából leginkább releváns jelentéstartalom, mivel mind a kettő gyakran fordul elő tárgyi szerepben az ige mellett.¹⁹ A *ken* esetében a cselekvéshez használt anyag elsőbbségét mutatja, hogy képes az ige jelentésébe integrálódni (pl. *vajaz*, *zsíroz*, *olajoz*) (vö. Zsilka 1966: 3–7), míg az az entitás, amelyre a cselekvés közvetve irányul, elsősorban igemódosítóként²⁰ jelenhet meg az ige mellett, de csak ha a szerkezet által kifejezett jelentéstartalom eléggé szaliens ahhoz, hogy egy külön cselekvést határozzon meg. Az igemódosító szerkezet ugyanis a bővítmény generikus jelentésének köszönhetően sokkal szorosabb szemantikai viszonyt profilál.

(10) Miért mindig én kenek kenyeret és nem ő?

Az igemódosító szerkezet által kifejezett fogalmi egységnek köszönhetően a (10) példában is látható konstrukció nem egy konkrét entitásra irányul, hanem olyan cselekvést határoz meg,

¹⁹ A cselekvés során használt anyag valamivel gyakrabban (167 esetben) jelent meg a korpuszban tárgyi szerepben a *ken* mellett, mint a cselekvés során valamilyen anyaggal megkent entitás (101). Az összehasonlításban nem vettem figyelembe az idiomatikus szerkezeteket, de a *ken* metaforikus használati ugyancsak a *valaki valakire/valamire ken valamit* szerkezeti sémára illeszkednek.

²⁰ Igemódosítóknak azokat a generikus névszói elemeket tekintem, amelyek az igével szorosabb konceptuális egységet alkotnak, mint a referenciálisan lehorgonyzott hasonló kifejezések (*fát vág* vs. *vágja a fát*). Az igemódosító funkciójukat tekintve elsősorban az igezőkkel rokoníthatók (a két nyelvtani kategória közötti kapcsolatok részletes tárgyalásáért lásd Kiefer Ferenc és Ladányi Mária írását (2000)).

amelynek egy tárgy vagy dolog a tipikus részese, vagyis meghatározó körülménye (vö. *kenyeret ken – keni a kenyeret*). Az igemódosító szerkezetekben sokkal szorosabb a kapcsolat a bővítmény és az ige között, mint a határozottság szempontjából specifikált bővítmények esetében, ám az igemódosítói viszony az anyagnévből képzett igékben megjelenő konceptuális egységhez képest jelentősen lazább²¹ (vö. **kenyerez*), és kevésbé produktív (vö. **hátat ken*). Érdeemes még megjegyezni, hogy a korpuszadatok tanúsága szerint a *ken* ige esetében az igemódosítót tartalmazó szerkezetek előfordulása meglehetősen ritka, a *kent egy (lekváros) kenyeret* konstrukcióhoz képest, amely a tárgy specifikációján túl egészen (perfektíven) ábrázolja a kenyérkenés eseményét (szemben az igemódosító konstrukcióval).

A korábbiakban tehát azt láttuk, hogy az anyag a *ken* ige eseményszerkezetének központibb jelentésmozganata, mint az az entitás, amelyre vagy amelybe a cselekvés hatására ez az anyag rá- vagy belekerül. A cselekvés anyaga (relevanciája következtében) képes a *ken* jelentéstartalmába integrálódni, a másik entitás ugyanakkor nem, amely az összes lehetséges *ken* igével alkotott konstrukciót nézve nem az anyag, hanem a külső entitás tárgyi szerepben való megjelenésének kedvez. Az igekötős szerkezetek közül a legáltalánosabb jelentéssel rendelkező *megken* ugyancsak elsősorban a cselekvés folyamán megváltozó külső entitást jelöli ki, ahogy azt a (11) és a (12) példák is mutatják.

(11) A kenyeret margarinnal kente meg.

(12) *Zsuzsa megkente a zsírt.

'Zsuzsa zsírt kent valahova'

A szemantikai relevancián túl, illetve azzal összefüggésben a fenti példákon megfigyelhető sajátosság az ábrázolt események aspektuális ábrázolásmódjával áll összefüggésben. A *ken* ugyanis, akárcsak a magyar alapigék többsége, imperfektív aspektusú, mivel elsősorban az eseményre jellemző folyamatsort állítja a figyelem előterébe. Az esemény egy természetes végpontjának kidolgozásával azonban a *ken* által jelölt cselekvés egészen, azaz perfektíven is ábrázolható a diskurzusban (13). A kenés eseményének végpontját pedig alapvetően annak az entitásnak az érintettsége méri, amelynek a felülete a folyamat során (valamilyen anyag rákerülése által) változáson ment keresztül. Ha ugyanis egy adott esemény egy olyan többszereplős folyamatot profilál, amely egy külső entításra irányul (pl. *kerítést fest*), és az ábrázolt cselekvés az objektum egészére kiterjed, akkor az adott dolog teljes érintettsége után a cselekvés eléri természetes végpontját, így szükségszerűen az eseményszerkezet egésze konceptualizálódik a megnyilatkozásban (pl. *lefestette a kerítést*).²² Önmagában tehát egy cselekvés valamilyen külső dologra irányulása, valamint manipulálása nem elegendő ahhoz, hogy az esemény egészen reprezentálódjon (vö. *Zsuzsa éppen kente a kenyeret, amikor...*).

(13) Zsuzsa kent egy kenyeret a fiának.

(14) Megkentem a kenyereket (vajjal).

Az eseményeknek ez a típusa alapvetően kétféle módon ábrázolható egészen. Az egyik lehetőség akkor kínálkozik, ha a külső dolog, amelyre a cselekvés irányul, konkrét mennyiségként jelenik meg, így múlt időben a mennyiségileg specifikált entitás képes

²¹ Ugyanakkor a teljesség kedvéért érdemes megjegyezni, hogy az igemódosító által profilált viszony az alkalmibb eseményeket kifejező szerkezetekhez képest (pl. *keni a derekát*) begyakorlottabb, és ezáltal szorosabb kapcsolatot jelöl.

²² Vö. a totális akcióminőség kategóriájával (l. Kiefer 2006: 172–204).

teljesítményként reprezentálni az elvégzett cselekvést, amelynek következtében az esemény egészelegesen konceptualizálódik. A (13) példában látható határozatlan névelős tárgy (*egy kenyeret*) jól példázza ezt az eljárást, de általában a tőszámneves szerkezetek és a mennyiséget meghatározó melléknevek (pl. *néhány, csomó*) is hasonlóképpen teszik lehetővé az események egészeleges ábrázolását.²³ A (14) példában látható konstrukció egy másik megoldást mutat, amelyben az ige igekötős változata határozza meg az esemény egészeleges szemléletét. Az igekötő funkciója a magyar nyelvben egy rendkívül sokrétű és komplex problémakörhöz tartozik, amely elsősorban az aspektuális tartalmak megkonstruálásával függ össze. Az igekötők az ősmagyar korban kezdtek el lativusi határozószókból agglutinálódni, és először a prototipikus mozgásos cselekvések végpontjának sematikus kidolgozása révén közvetve voltak képesek az események egészeleges ábrázolásához hozzájárulni (D. Máta 1992). A szemantikai folyamat háttérben álló szabályosság a mai napig megfigyelhető a magyarban, ugyanis a lativusi határozók (határozószók, ragos vagy névutós névszók) képesek a különböző mozgásigéket határpontokkal ellátni és ezáltal a szemléletüket egészelegessé tenni még akkor is, ha az ige alapformájában, igekötő nélkül jelenik meg a szövegben (pl. *az asztal alá kúszott*). Az igekötők fejlődése során, ahogy jelentésük sematizálódott, az igék egyre szélesebb szemantikai spektrumával voltak képesek kompozitumszerkezetet alkotni, az események határainak kijelölésében betöltött szerepük azonban megmaradt. A hat ősi igekötővel (*meg, el, ki, fel, le, be*) alkotott szerkezetek nagy többsége ma is perfektív, egészeleges szemléletű eseményt profilál.

Bár az igekötők szerepe az aspektuális tartalmak konstruálásában különösen meghatározó, mégsem tekinthetők kizárólagosan aspektusjelölő elemeknek (vö. Gyuris–Kiefer 2008, Kiefer 2006, Pátrovics 2004, Kiefer–Ladányi 2000). Az aspektuális tartalmak megkonstruálása ugyanis nagymértékben függ az igék jelentésszerkezetétől, illetve a határpontok jelentésszerkezeten belüli központiségától (vö. Dahl 1985: 1–36, 67–96). A *ken* példájára visszatérve a *meg* igekötő a (14) mondat konstrukciójában sematikusán úgy határozza meg azt az entitást, amelyre a cselekvés irányul, hogy annak egészére hatással van a kenés folyamata. A *megken* esetében tehát az esemény egészeleges ábrázolása a másik entitás totális érintettségével jár együtt, ez a jelenség azonban nem csak az ige *meg* igekötős változatánál figyelhető meg.

(15) Pali felkente a festéket a falra.

(16) Jani bekente az arcát a krémmel.

A (15) példában a *fel* igekötő a szerkezetben érezhető irányjelentése miatt alkalmas arra, hogy a kenésben résztvevő anyag szempontjából konstruálja meg az eseményt, amely a konstrukciónak köszönhetően továbbá azt az implikációt hordozza, hogy a cselekvés során a festék egésze felkerült a falra. A (16) mondat *beken* igéje a *megken*-hez hasonlóan ugyancsak azt az entitást dolgozza ki sematikusán, amelyre a cselekvés általánosabban irányul, a *beken* és a *megken* jelentése között továbbá funkciómegoszlás figyelhető meg. A *megken* ugyanis prototipikusán élettelen entitásokat profilál (pl. *vminek a teteje, kenyér*), míg a *beken* mellett leggyakrabban előforduló tárgyi szerepű bővítmények – az MNSZ alapján – élőlényeket, azon belül is az emberek testrészeit jelölik (pl. *arc, hát, test*). A teljesség kedvéért érdemes megjegyezni, hogy a *leken* jelentése a *megken* és a *beken* által jelölt eseménynél is jóval specifikusabb, a *leken* ugyanis – valószínűleg a *lefest* analógiájára – olyan eseményeket profilál, amelyben egy entitás felületére valamilyen ecsettel felvihető anyagot lehet kenni (pl.

²³ A jelen időhöz kapcsolódó prototipikus folyamatosság képze, valamint a beszédeseményhez képesti szimultaneitás jelentéstartalma miatt a határozatlan névelős szerkezet jelen időben folyamatként reprezentálódik (vö. Zsuzsa *ken egy kenyeret a fiának*).

a barokk falképeket higiéniai okokból kétévente enyves festékkel kenték le). Érdeemes megfigyelni, hogy mind a három igekötős ige a kenés eseményét egészlegesen ábrázolja, amely együtt jár a figyelemirányítás szempontjából meghatározó tárgyi szerepű entitás egészének érintettségével is. A cselekvés során az adott entitás totális érintettsége (vö. Kiefer 2006: 172–174), vagyis az a tulajdonság, amely lehetővé teszi, hogy a cselekvésben az egységként konceptualizált külső dolog minden részére kiterjedjen az adott folyamat, az események perfektív ábrázolása szempontjából nem kötelező kritérium, hanem csak az események természetes határokkal való ellátásának egyik módja.

(17) Kati felnézett az égre.

(18) Peti megnézte a kiállítást.

A (17) példában ábrázolt eseményről nem feltételezhető, hogy Kati hosszan és alaposan végigpásztázta volna az eget, a szerkezet ugyanis a cselekvést a dinamikus mozgást kifejező folyamatok analógiájára egyfajta elérési útként konceptualizálja, amely Katitól az égig, illetve az ég megpillantásáig tart. Ennek következtében a cselekvés (alany utáni) legfontosabb viszonyítási pontja, vagyis amelyre a cselekvés irányul, nem tárgyként, hanem lativusi helyhatározóként jelenik meg a megnyilatkozásban (*égre*). A (17) mondatban a cselekvés megtett útként való megkonstruálását erősíti az igekötő egyértelműen érezhető irányjelentése is, amely a hasonló lativusi határozót profiláló igekötős szerkezetek jelentésében is érezhető (*lenéz, kinéz, benéz* stb.) (vö. J. Soltész 1959). A *megnéz* azonban a (18) példában egy hosszabb ideig fennálló, akaratlagos cselekvést jelöl, amely a kiállítás (elvileg) minden elemére kiterjedt. Míg tehát a (18) mondat egy a figyelem szempontjából szaliens entitás teljes érintettségével jellemzi az eseményt, addig a (17) szerkezet a totalitás implikációja nélkül, az entitást egyszerű végpontként konceptualizálva képes az esemény egészleges szemléletét szavatolni. A megnyilatkozások eltérő értelmezése a jelenetek megkonstruálása mögött működő eltérő konceptualizációs sémák hatásának tudható be, amely ugyanakkor a nyelvi formák szintjén is megmutatkozik. Bár a *néz* alapige mellett a bővítmények tárgyi és határozói szerepben is megjelenhetnek, az MNSZ adatai alapján az látszik, hogy a két alternatív szerkezet közül (*néz vmit – néz vmire*) a tárgyias konstrukció sokkal gyakoribb.

	-t	-rA	-bA	-hOz	-tÓl	-bÓl	-rÓl
<i>néz</i>	53,97%	17,22%	4,80%	0,22%	0,22%	1,96%	1,28%
<i>lát</i>	77,69%	3,83%	0,49%	0,82%	1,20%	1,98%	1,94%
<i>hall</i>	65,47%	0,91%	0,13%	0,09%	5,83%	2,68%	26,02%
<i>hallgat</i>	38,53%	8,78%	0,57%	0,28%	0,50%	0,64%	7,51%

1. táblázat: Az érzékelést kifejező igék különböző konstrukciókban való előfordulásának aránya az MNSZ egyszerű mondatokat tartalmazó alkorpuszában

A vizuális inger feldolgozását kifejező igék (*néz, lát*) esetében a tranzitív konstrukció alternatívájaként jelenhetnének meg a lativusi irányt profiláló határozóragokat tartalmazó szerkezetek, ám a konstrukciókban megjelenő névszói elemek közelebbi vizsgálata arra enged következtetni, hogy csak a *-rA* határozóragos szerkezet tekinthető a tárgyias szerkezet alternatívájának.²⁴ A *néz* gyakori vizsgált szerkezeteinek vonzatai között csak az accusativus és a sublativus által jelölt vonzatok között volt számottevő átfedés. A *-bA* helyviszonyrag jellemzően olyan névszókhoz kapcsolódik, amelyek a szerkezetben a TARTÁLY képi séma

²⁴ Az MNSZ adatai szerint a *néz vmit* és a *néz vmire* konstrukciókban megjelenő tíz leggyakoribb névszói elem közül csak kettő: a *farkasszemet néz* és az *ennyire néz* idiomatikus szerkezetek bővítményei nem fordultak elő a korpuszban a rivális másik struktúra vonzataiként.

alapján konceptualizálódnak (pl. *szemébe néz, tükörbe néz, veséjébe lát*). A *-hOz* határozórag hiányát elsősorban az magyarázhatja, hogy a rag prototipikusan laza kapcsolatot profilál a szereplők között, amely a *néz* és a *lát* estében a cselekvés sikertelenségét implikálhatja (vö. **a képhez néz*).²⁵

Az összehasonlítás kedvéért érdemes megemlíteni, hogy a hallással kapcsolatos percepciók igék bővítményeit jelölő ragok között egyértelmű funkciómegoszlás figyelhető meg, amelyben az accusativus elsősorban a hallás „tárgyát”, míg az ablativusi bővítmények az információ forrását nevezik meg (pl. *Maritól hallotta*) vagy az eseménnyel kapcsolatos részleges tudásra utalnak (pl. *hallott a történekről*). Ebből következően a *hall* különböző ragos bővítményei az esemény más és más részletére világítanak rá, így a forrást megnevező ablativusi bővítmény gond nélkül megfér az információ tartalmára utaló bővítményekkel (*Martitól hallott a történekről/hallotta a történeket*). A *néz* esetében azonban a bővítményeken megjelenő accusativusi és lativusi esetek versengő, komplementáris disztribúcióban álló struktúráknak tekinthetők.

Visszatérve az accusativus és sublativus közötti konceptualizációs különbségekre, érdemes még egy pillantást vetni a *néz vmit* és a *néz vmire* struktúrákra. A konstrukciók jelentése között ugyan érezhető némi árnyalatnyi eltérés, ám a lényeges különbség mégis az ábrázolt események szemlélete között fedezhető fel. Mivel a tárgyi bővítmény sematikussága miatt prototipikusan szorosabb és immanensebb szemantikai és szintaktikai viszonyt profilál, mint egy határozói szerkezet, így a *néz valamit* struktúra az eseményszerkezetben jelen lévő irányulás ellenére alkalmasabb az esemény imperfektív (folyamatos) aspektusú ábrázolására, mint a *néz valamire*. A lativusi határozó ugyanis jellemzően egy mozgás végpontját dolgozza ki (*ránéz, néz valamire* 'a tekintetét/pillantását valamire veti/emeli'), ami önmagában (igekötő nélkül) is alkalmas lehet a cselekvés határpontjának kijelölésére, és ezáltal az esemény egészelegesen konceptualizálódik.

(19) Épp engem nézett, amikor megbotlottam.

(20) Épp rám nézett, amikor megbotlottam.

A fenti példákban látszik, hogy a tárgyi bővítménnyel álló *néz* ige képes egy hosszabb ideig fennálló folyamatot megjeleníteni, míg az *épp rám nézett* szerkezet egy pillanatnyi eseményt profilál, amely a megbotlás eseményét csak pillanatokkal előzhette meg, vagy egybeesett vele. A *néz* igekötős változatai pedig ezt a konstruálásbeli különbséget, ha nem is az aspektuális ábrázolás szintjén, de megőrzik. Az általánosabb irányulást kifejező tárgy ugyanis, ahogy azt a *ken* esetében is láttuk, egy szorosabb szemantikai viszonyt profilál, amelyhez képest a cselekvésben részt vevő esetleges egyéb szereplők funkcióját is képesek vagyunk meghatározni. A szoros fogalmi kapcsolatnak köszönhetően a *néz valamit* eseményt kizárólag az az entitás képes határokkal ellátni, amelyre a cselekvés irányul, így ha az ábrázolt folyamat az adott entitás minden részére kiterjed, akkor az esemény szemlélete perfektívvá válik (*megnéz valamit*). Az igekötő megjelenése egyértelművé teszi ezt a viszonyt, és a *néz* esetében szükséges is a jelenléte, mert a tárgyi szerepű bővítmény az alapigével alkotott konstrukcióban nem képes egy entitás egészelegesen érintettségét kifejezni, és ezáltal a jelenetet perfektíven konceptualizálni. Fontos azonban megjegyezni, hogy a különböző események ebben a tekintetben is fokozatosságot mutatnak, ugyanis bizonyos eseményeknél igekötő nélkül is konceptualizálódhat a cselekvésben érintett entitás egészelegesen, és így perfektívvé téve az esemény szemléletét (vö. *Írtam egy verset*).

²⁵ A korpuszban a fennmaradó találatokat olyan idiomatikus szerkezetek teszik ki, mint a *munkához lát*, amelyben a szerkezet jelentés-kiterjesztése teszi lehetővé a 'cselekvés megkezdése' jelentés kifejezését.

Azokban a mozgást kifejező szerkezetekben, illetve a mozgás analógiájára értelmezett eseményekben, ahol egy szaliens entitás a cselekvés egy természetes határpontjaként (kezdő- vagy végpontként) jelenik meg, az adott entitás általában határozói szerepben reprezentálódik a diskurzusban, és az esemény perfektív ábrázolásmódját jellemzően szinonim irányjelentésű igekötő teheti egyértelművé az igén.

(21) Béla **fel**mászott a fára.

(22) Éva **len**ézett a toronyból a földre.

A mozgásigék esetében az entítások közötti helyviszonyt specifikáló szerkezetek jóval nagyobb változatosságot mutatnak a lehetséges viszonyok sokfélesége és a magyar esetragok és igekötők árnyalt jelentéstartalma miatt, mint az esemény befejeződését egy külső entitás érintettségében mérő, illetve meghatározó cselekvések. Általánosságban elmondható, hogy ha egy esemény alapigéje képes az eseményszerkezet szempontjából azt a meghatározó entitást tárgyként konceptualizálni, amelyre a cselekvés irányul, akkor az esemény perfektív ábrázolása magával vonja az entitás egységként való reprezentációját és teljes (totális) érintettségét az esemény során.

Az igék szemantikai tartalmához mérten természetesen ez a kidolgozás különböző módokon, különböző szintaktikai struktúrák segítségével képes megvalósulni. A legáltalánosabb eljárás szerint ezeknek az eseményeknek az egészleges ábrázolását egy igekötő és a tárgyi vonzat megjelenése dolgozza ki (vö. *megnézte a kiállítást*). A *meg* igekötőt rendkívül sematikus jelentése különösen alkalmassá teszi az ilyen típusú jelentéstartalmak kidolgozására, mivel eredeti irányjelentésének elvesztése miatt képes (további implikációk nélkül) a cselekvés befejeződését helyezni a figyelem előterébe (*megírta a levelet*). Ugyanakkor más igekötők is képesek egy entitás teljes érintettségét profilálni, ha az adott entitás kellően releváns a cselekvés szempontjából, és a megnyilatkozásban tárgyként reprezentálódik (l. (23), (24)).

(23) Éva elolvasta az újságot.

(24) Babi néni felmosta a konyhát.

Egyes esetekben az igekötő irányjelentése (ha van) a tárgyi entitás totális érintettségét implikáló eseményekhez is képes speciális, az esemény megkonstruálása szempontjából jelentős jelentésmozzanatokat hozzáadni. A (24) példában megjelenő *felmos* például egy olyan eseményt profilál, amely során valamilyen entitás felületéről az ágens eltávolít valamilyen anyagot, míg ellentétes irányú párja a *lemos* az eltávolított anyag perspektívájából reprezentálja az eseményt, amelynek egésze a cselekvés végére lekerül az adott felületről. A konceptualizáció eltérő preferenciái miatt a különböző igekötős igék más típusú entítások megjelenését és kidolgozását támogatják, amelynek következtében az MNSZ adatai alapján az eltávolított anyag főleg a *lemos* alak mellett fordul elő (pl. *port, gyalázatot, vért*), míg a *felmos* elsősorban a megtisztított felületet profilálja (pl. *követ, konyhát, padlót*). A teljesség kedvéért érdemes továbbá megjegyezni, hogy bizonyos magas perfektivitási potenciállal²⁶ rendelkező igékhez, amelyek csak egy pillanatnyi eseményt jelölnek (pl. *észleli a hibát*), illetve az idegen hangzású igékhez jellemzően nem járul igekötő (pl. *publikálja a cikket*).

²⁶ Perfektivitási potenciál alatt azt a jelenséget értem, ami meghatározza, hogy az alapvetően imperfektív szemléletű alapigék mennyire könnyen vagy éppen nehezen ábrázolhatók egészlegesen, vagyis perfektív aspektusból a megnyilatkozásokban. Perfektivitási potenciáljuk alapján az igék egy skála mentén képzelhetők el, amely kihat a nyelvi struktúrák szerveződésére is (vö. Takács 2012).

A tárgyi bővítménnyel kapcsolatban fontos még megemlíteni, hogy bár prototipikusan azt a konceptualizáció szempontjából elsődleges entitást jelöli, amelyre a cselekvés irányul, de ez a séma szemantikailag kiterjeszhető, ám sokszor még ilyen esetekben is hatással van a tárgyi szerep az események aspektuális ábrázolására.

(25a) János két órát / 10 kilométert gyalogolt a vonatállomástól.

(25b) A barátaimmal gyakran mászunk hegyet.

A (25a) példában a tárgy nem a gyaloglás eseményének egy résztvevőjét vagy viszonyítási pontját (például a kezdő- vagy végpontját) dolgozza ki, hanem a cselekvés időtartamát, illetve a megtett út hosszát határozza meg. A tárgy ilyen jellegű használata, amelyben az esemény során megtett útszakasz vagy időintervallum egészét jelöli a tárgyi bővítmény, viszonylag produktív, a tárgy prototipikus használatával szemben azonban nem alkotja az esemény (gyaloglás) konceptuálisan kiemelkedő és szükséges részét. A (25b) példában szereplő *hegy* ugyan tágran értelmezve azt az entitást jelöli, amelyre a mászás cselekvése irányul, mégis – mivel a *mászik* mozgásige – a cselekvés meghatározó viszonyítási pontjainak jelölésére a helyhatározóragok jelentésükből adódóan sokkal alkalmasabbak lennének. Míg ugyanis a helyviszonyragok árnyalt jelentéstartalmának segítségével szinte bármilyen helyzetet és résztvevők közötti viszonyt le lehet írni, addig a *mászik* ige mellett (az MNSZ alapján) jellemzően csak a *hegy*, a *lépcső*, a *fa*, a *létra*, a *fal* és a *szikla* fogalomkörébe tartozó kifejezések jelenhetnek meg tárgyi szerepben (árulkodva a konstrukciók kollokációszerű használatáról). Jelentéstani szempontból tehát erősen korlátozott, hogy a *mászik* mellett milyen tartalmak jelenhetnek meg tárgyi szerepben, mert a felsorolt főnevek mindegyike olyan eseményeket implikál, amelyben az ágens egy hozzá képest jelentősen nagyobb entitást kíván megmászni, és a cselekvés során eljut az objektum aljáról a tetejére, így a szerkezetben dominánsnak tekinthető a felfelé irányulás mozzanata. Aspektuális szempontból a (25a) példában megjelenő időtartamot vagy útszakaszt meghatározó tárgy – az olyan általános állapotokat megjelenítő igék mellett, mint a (26) példában látható *él* – nem képvisel önmagában kimondottan nagy aspektuális erőt, mégis a szerkezet képes valamiféle határral ellátni az alapvetően imperfektív eseményeket is.

(26) A nagymama 87 évet élt.

A (26) mondat egészes konceptualizációját erősíti az a megfigyelés is, hogy a szerkezet gyakran előfordul *megélt 87 évet* formában is, amely az eltelt időt egyértelműen egyfajta teljesítményként ábrázolja. A formális nyelveírásban a perfektivitás tesztjeként használt *x idő alatt* időhatározó azért nem jelenhet meg a (26) példában illusztrált szerkezetben, mert a *valamennyi idő alatt* határozó valamilyen célra irányuló, annak elérését célzó cselekvést profilál (*egy óra alatt megírta a leckéjét*), míg az *él* esetében csak maga az időtartam értelmezhető utólagosan teljesítményként. A *mászik* tárgyi bővítménye egyes vélemények szerint történetileg az ősi magyar *-t* locativusi esetragra vezethető vissza (vö. J. Soltész 1959), amely azonban fejlődése során tárgygyá értékelődött át. A *mászik valamit* szerkezet kategoriális átértékelődését bizonyítja, hogy az igét egyeztetni kell a *-t* ragos névszóval, valamint hogy az igekötő segítségével az esemény egészesen ábrázolható a diskurzusbán.

A figyelemirányítás szempontjából a tárgy különleges és meghatározó szerepét érdekes módon a fent látott, nem prototipikus használatú tárgyi bővítmények is igazolják. Ugyancsak elgondolkodtató adalék a tárgy funkciójával kapcsolatban, hogy a másodlagos entitást jellemzően határozói bővítményként konceptualizáló igék mellett nem jelenhet meg egyetlen (az eseményszerkezet szempontjából releváns) entitás sem tárgyi szerepben

(**haragszik valakire valamit*, **foglalkozik valakivel valamit*), ami a tárgy és az ige közötti tipikus, a határozóinál szorosabb viszonyból eredhet.

6. Összefoglalás

A dolgozat a különböző igék által jelölt események megvalósulási és kidolgozási lehetőségeit vizsgálta funkcionális nyelvészeti kiindulópontból, forma és funkció egységét feltételezve. Az ige mint a megnyilatkozás propozicionális tartalmának sematikus hordozója meghatározza a megnyilatkozások kidolgozási és értelmezési lehetőségeinek fő sajátosságait. Az ige jelentésszerkezetén belül a különböző jelentéstartalmak közötti hierarchia hatással van a kifejezések megkonstruálására, amely többek között a szintaktikai struktúrák szerveződését is befolyásolja. A világról szerzett tudásunk alapján absztrahált eseményséma a cselekvés vagy történés jellegzetes lezajlási módján túl sematikusán megszabja a lehetséges résztvevőket, a szereplők egymás közötti viszonyait, valamint funkciójukat a jelenetben. A megnyilatkozásokban ezeknek a tényezőknek a kidolgozottsága, valamint a jelenet megkonstruálásának nézőpontja ikonikusan a nyelvi formákban is megjelenik. A dolgozat többek között rávilágít a tárgyi vonzat kitüntetett szerepére a jelenetek megkonstruálásában, ugyanakkor a tranzitivitást skalárisan kezelve csak fokozati különbséget feltételez a különböző esetek között, ami a vonzatstruktúrán belüli viszonylagos rugalmasságot is magyarázhatja az esetragok váltakozásában.

Irodalom

- Bibok Károly 2008. Az igék szemantikája és a szintaktikai alternáció. In: Kiefer Ferenc (szerk.): *Strukturális magyar nyelvtan 4. A szótár szerkezete*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 23–70.
- Bybee, Joan L. 1985. *Morphology: A study of the relation between meaning and form*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Bybee, Joan L. 2010. *Language, usage and cognition*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bybee, Joan L. – Perkins, Revere – Pagliuca, William 1994. *The evolution of grammar: tense, aspect, and modality in the languages of the world*. Chicago: University of Chicago Press.
- Comrie, Bernard 1976. *Aspect: An introduction to the study of verbal aspect and related problems*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dahl, Östen 1985. *Tense and aspect systems*. Oxford: Blackwell.
- Goldberg, Adele E. 2006. *Constructions at work. The nature of generalization in language*. Oxford: Oxford University Press.
- Goldberg, Adele E. 2010. Verbs, constructions, and semantic frames. In: Malka Rappaport Hovav, Edit Doron, Ivy Sichel (szerk.): *Lexical semantics, syntax, and event structure*. Oxford: Oxford University Press. 39–58.
- Gyuris Beáta – Kiefer Ferenc 2008. Az igék lexikai ábrázolása és az eseményszerkezet. In: Kiefer Ferenc (szerk.): *Strukturális magyar nyelvtan 4. A szótár szerkezete*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 229–268.
- Hadrovics László 1969. *A funkcionális magyar mondattan alapjai*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Havas Ferenc 2003. A tárgy tárgyában. In: Oszkó Beatrix – Sipos Mária (szerk.): *Budapesti Uráli Műhely III*. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézet. 7–44.
- Hopper, Paul J. – Thompson, Sandra A. 1980. Transitivity in grammar and discourse. *Language* 56/2 : 251–299.

- Hopper, Paul J. – Traugott, Elizabeth Closs 2003. *Grammaticalization*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Imrényi András 2009. Toward a unified functional account of structural focus and negation in Hungarian. *Acta Linguistica Hungarica* 342–374.
- Imrényi András 2013. *A magyar mondat viszonyhálózati modellje*. Nyelvtudományi Értekezések 164. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Kemmer, Suzanne. 1993: *The middle voice*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Keszler Borbála 2000. A szintagmák. In: Keszler Borbála (szerk.): *Magyar grammatika*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó. 347–366.
- Kiefer Ferenc 2006. *Aspektus és akcióminőség: különös tekintettel a magyar nyelvre*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Kiefer Ferenc – Ladányi Mária 2000. Az igekötők. In: Kiefer Ferenc (szerk.): *Strukturális magyar nyelvtan 3. Morfológia*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 453–518.
- Korompay Klára 1991. Névszóragozás In: Benkő Loránd (főszerk.): *A magyar nyelv történeti nyelvtana I*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 284–289.
- Kothencz Gabriella 2007. A *-ban/-ben* és az *-n ~ -on/-en/-ön* jelentésrendszere. *Magyar Nyelv* 432–451.
- Kugler Nóra 2000. Az alany. In: Keszler Borbála (szerk.): *Magyar grammatika*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó. 405–413.
- Ladányi Mária 1993. Az *eszik* ige és szinonimái. Általános mozzanatok szerepe a metaforizációban és a szinonimitásban. In: Hadas Emese (szerk.): *A metaforikus és hipotetikus jelentés további konkretizációja*. Budapest: ELTE Általános és Alkalmazott Nyelvészeti Tanszék. 13–41.
- Langacker, Ronald W. 1987. *Foundations of cognitive grammar. Theoretical prerequisites Vol. I*. Stanford: Stanford University Press.
- Langacker, Ronald W. 2008. *Cognitive grammar: A basic introduction*. Oxford University Press, Oxford.
- Lengyel Klára – Kugler Nóra 2000. Az ige. In: Keszler Borbála (szerk.): *Magyar grammatika*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó. 81–94.
- D. Máta Mária 1992. Az igekötő. In: Benkő Loránd (főszerk.): *A magyar nyelv történeti nyelvtana II/1*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 433–441.
- H. Molnár Ilona 1969. Az igei csoport, különös tekintettel a vonzatokra. In: *ÁNyT. VI*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 229–269.
- Németh T. Enikő 2008. Az implicit alanyi és tárgyi igei argumentumok előfordulásának lexikai-szemantikai jellemzői. In: Kiefer Ferenc (szerk.): *Strukturális magyar nyelvtan 4. A szótár szerkezete*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 71–128.
- Pátrovics Péter 2004. *Az aspektus története és tipológiája*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Péter Mihály 2008. Az aspektusról – más aspektusból. *Magyar Nyelv* 1–11.
- Sinha, Chris 1999. Grounding, mapping and acts of meaning. In: Janssen, Theo –Redeker, Gisela (szerk.): *Cognitive Linguistics: Foundations, scope and methodology*. Berlin & New York: Mouton de Gruyter. 223–255.
- J. Soltész Katalin 1959. *Az ősi magyar igekötők*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Takács Edit 2012. A progresszív jelentéstartalom konstruálásának sajátosságai a magyarban. *Magyar Nyelvőr* 325–335.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2010. *Kognitív szemantika*. Nyitra: Konstantin Filozófus Egyetem, Közép-európai Tanulmányok Kara.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2013. *Bevezetés a kognitív nyelvészetbe*. Budapest: Osiris.
- Tomasello, Michael 2000. *The cultural origins of human cognition*. Cambridge: Harvard University Press.

Zsilka János 1966. *A magyar mondatformák rendszere és az esetrendszer (Tárgyas mondat szerkezetek)*. Nyelvtudományi Értekezések 53. Budapest: Akadémia Kiadó.

Takács Edit
Eötvös Loránd Tudományegyetem
edit.takacs@gmail.com

Kulcsszavak: kognitív nyelvészet, használat alapú nyelvtan, aspektus, tranzitivitás, diagrammatikus ikonicitás, morfológia